

พุทธวิธีเสริมสร้างภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้ง ของชุมชนในตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง*

BUDDHIST METHODS TO STRENGTHEN THE LEADERSHIP OF KAMNANS AND VILLAGE HEADMEN FOR MANAGING COMMUNITY CONFLICTS IN THUNG FAI SUB-DISTRICT, MUEANG LAMPANG DISTRICT, LAMPANG PROVINCE

พระจตุพล จิตตทนโต, พระมหาบวรวิทย์ รตนโชโต, ศิลาวัฒน์ ชัยวงศ์

Phra Chatupon Jittanto, Phramaha Bovornvit Ratanachoto, Silawat Chaiwong

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail: m.po.sc.mculampang@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาระดับภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชน 2. เปรียบเทียบภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล 3. เพื่อนำเสนอพุทธวิธีเสริมสร้างภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชน ในตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง การวิจัยแบบผสมวิธี ประกอบด้วย การวิจัยเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 377 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา ประชากรกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล และการวิจัยเชิงคุณภาพใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิควิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1. ระดับภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชนในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.53$) ด้านการประนีประนอม ด้านความร่วมมือ ด้านหลีกเลี่ยง ด้านการปรองดอง ตามลำดับ 2. เปรียบเทียบภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลด้านเพศ ด้านอายุแตกต่างกัน มีความคิดเห็นไม่ต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานวิจัย ในด้านระดับการศึกษา ด้านอาชีพ และรายได้เฉลี่ยต่อเดือนแตกต่างกัน มีความคิดเห็นแตกต่างกัน ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐาน

*Received August 7, 2025; Revised September 2, 2025; Accepted September 4, 2025

งานวิจัย 3. พุทธวิธีเสริมสร้างภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชน ในตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ด้วยหลักพรหมวิหาร4 ประกอบด้วยเมตตา การปรารถนาดีและหวังดีต่อทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน กรุณา เป็นกุญแจสำคัญในการสร้างสรรค์สังคมที่น่าอยู่การนำหลักความกรุณามาใช้ในการแก้ไข ปัญหาความขัดแย้ง มุทิตา ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี มีความสุข หรือประสบความสำเร็จ อุเบกขา ปัญญาที่นำไปสู่สันติสุขความขัดแย้งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ในทุกสังคม

คำสำคัญ: พุทธวิธี; ภาวะผู้นำ; กำนันผู้ใหญ่บ้าน; การจัดการความขัดแย้ง; หลักพรหมวิหารธรรม

Abstract

Objectives of this research article were: 1. to study the level of leadership of kamnans and village headmen in managing community conflicts, 2. to compare their leadership classified by personal factors, and 3. to propose Buddhist methods for strengthening the leadership of kamnans and village headmen in managing community conflicts in Thung Fai Sub-District, Mueang Lampang District, Lampang Province. This study employed a mixed-methods research design. The quantitative research collected data from 377 samples using questionnaires. The data were analyzed by frequency, percentage, mean, and standard deviation. The qualitative research collected data through in-depth interviews with 10 key informants and analyzed using descriptive content analysis.

The research findings revealed that: 1. the overall level of leadership of kamnans and village headmen in managing community conflicts was at a high level ($\bar{X}=3.53$), The aspects of compromise, cooperation, forcing, avoidance, and reconciliation were ranked respectively; 2. comparison by personal factors showed that gender and age had no significant differences in opinions, whereas education level, occupation, and average monthly income showed statistically significant differences; and 3. the Buddhist methods for strengthening leadership in managing community conflicts were based on the Four Brahmavihara: Metta (loving-kindness), Karuna (compassion), Mudita (sympathetic joy), and Upekkha (equanimity), which contributed to

peaceful coexistence and constructive conflict management in the community.

Keywords: Buddhist Approach; Leadership; Village Headmen and Sub-District Heads; Conflict Management; Brahma Vihara

บทนำ

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทยนั้น เกิดขึ้นในปี 2475 นั้น มีการเปลี่ยนมาจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยมีความเหมือนกันในการปกครองทั้งสองรูปแบบนี้ โดยการใช้อำนาจปกครอง ซึ่งเป็นรูปแบบที่นำมาใช้เพื่อการแก้ปัญหาของสังคมในแต่ละยุคสมัย ที่เป็นไปตามภูมิปัญญาของตน เช่น คนโบราณเข้าใจว่า สมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นรูปแบบที่สมบูรณ์ที่สุด แต่คนอีกยุคหนึ่งเห็นว่าประชาธิปไตยเป็นรูปแบบที่สมบูรณ์ที่สุด ซึ่งดูเหมือนว่า ความเข้าใจของคนทั้ง 2 ยุคนี้จะถูกต้อง แต่เมื่อตกถึงยุคใหม่ในปัจจุบันนี้ กลับพบว่า การปกครองมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้นจึงมีความเห็นว่า การปกครองทั้ง 2 รูปแบบนั้นยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้จริงเพราะเกิดปัญหามากมายจนไม่สามารถรักษาความสงบสุขของบ้านเมืองได้การปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้นจะต้องเป็นการปกครองที่ใช้นิติธรรมหรือว่ากฎหมายเป็นเครื่องมือ (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2546)

ภาวะผู้นำ คือ บุคคลที่ได้รับแต่งตั้งขึ้นมาหรือได้รับการยกย่องขึ้นให้ป็นหัวหน้าผู้ตัดสินใจเพราะ มีความสามารถการปกครองบังคับบัญชาและจะพาผู้ตามหรือ ได้บังคับบัญชา ไปในทางดีหรือชั่วได้ โดยใช้ระบบกระบวนการติดต่อซึ่งกันและกันในอันที่จะให้บรรลุเป้าหมาย และความสามารถที่จะชักจูงผู้อื่นให้ความร่วมมือร่วมใจกับตน ดำเนินการไปสู่จุดมุ่งหมายของตนได้ ดังนั้น การเป็นผู้นำจึงเป็นศิลปะของการที่จะมีอิทธิพลเหนือคนและนำคนแต่ละคนไปโดยที่คนเหล่านั้นมีความเชื่ออย่างเต็มใจ มีความมั่นใจในตัวผู้นำ มีความเคารพนับถือและให้ความร่วมมือกับผู้นำด้วยความจริงใจ เพื่อจะได้ปฏิบัติภารกิจให้ลุล่วงไปด้วยดีภาวะผู้นำนั้น ย่อมเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในการบริหารงาน และเป็นจุดรวมพลังของทุกคนในองค์กร ฉะนั้นผู้นำย่อมเป็นหลักที่มีความสำคัญยิ่งในการบริหารงานต่อผู้ใต้บังคับบัญชา และต่อผลงานอันเป็นส่วนรวม คุณภาพ และคุณลักษณะของผู้นำย่อมจะมีผลสะท้อนต่อวิธีปฏิบัติงานและผลงานขององค์การเป็นอย่างมาก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546)

เมื่อทบทวนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาพบว่า พรหมวิหาร 4 คือ หลักธรรมสำหรับการดำรงตนของผู้นำ ซึ่งโบราณเปรียบผู้นำดุจพรหม คือ บุคคลผู้ยิ่งใหญ่และมีอำนาจ (กิตติทัตต์ ฌกาทอง, 2551) พรหมวิหาร 4 คือ คุณธรรมประจำใจของผู้นำที่ดี

ทั้งในระดับครอบครัว องค์กร หรือประเทศชาติ เป็นหลักธรรมที่ช่วยรักษาความสมดุลของอำนาจและคุณธรรม เพื่อให้ผู้มีอำนาจใช้อำนาจอย่างถูกต้อง ไม่เบียดเบียน ไม่เอาัดเอาเปรียบ และส่งเสริมความสุขของผู้คนรอบข้างอย่างแท้จริง

การเป็นผู้นำให้ประสบผลสำเร็จอย่างแท้จริงโดยเป็นยอดของผู้นำนั้น จะต้องใช้คุณธรรมจริยธรรมประกอบกับความรู้ความสามารถ เพราะการมีคุณธรรมจริยธรรมจะหล่อหลอมบุคคลให้เป็นผู้มีสุขภาพกายใจ และสติปัญญาที่ดี มีความสามารถ มีวิสัยทัศน์ที่ดีที่กว้างไกล บรรลุผลดีมีประสิทธิภาพสูง การศึกษาถึงการพัฒนจริยธรรมคุณธรรมของผู้บริหาร จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจและนำไปสู่แนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ในเขตพื้นที่ตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ในความคาดหวังภาวะผู้นำที่มีบทบาทสำคัญต่อความสำเร็จขององค์กร เพราะผู้นำต้องวางแผน ควบคุม และดูแลให้บุคลากรทำงานบรรลุเป้าหมาย ความท้าทาย คือ ผู้นำจะใช้วิธีใดในการสร้างความผูกพันและแรงจูงใจให้ผู้ตามทำงานด้วยความเต็มใจและทุ่มเท หากผู้นำขาดความสามารถ อาจทำให้เกิดความไม่พอใจและการต่อต้าน นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับการพัฒนาด้านสุขอนามัย โครงสร้างพื้นฐาน และการประชาสัมพันธ์ขององค์การบริหารส่วนตำบลด้วย จากเหตุผลข้างต้นจึงทำให้ผู้วิจัยตระหนักถึงการศึกษาศุทธิวิธีเสริมสร้างภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชน ในตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ซึ่งจะเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์แก่ผู้นำที่จะนำไปปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาให้ตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปางมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชน ในตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชน ในตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง
3. เพื่อนำเสนอพุทธวิธีเสริมสร้างภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชน ในตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี ประกอบด้วยการวิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจจากแบบสอบถามและการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2. ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2.1 ประชากร ได้แก่ ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งและอาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ทั้ง 10 หมู่บ้าน ได้แก่ จำนวนทั้งสิ้น 6,444 คน

2.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งและอาศัยอยู่ในตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง โดยกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างและการสุ่มกลุ่มตัวอย่างจากสูตรของทาโร่ ยามาเน่ (Yamane, 1973) ซึ่งใช้ระดับความคลาดเคลื่อนที่ 0.05 ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่าง 377 คน

2.3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยเชิงคุณภาพ จำนวน 10 คน ได้แก่ 1. นักวิชาการหรือผู้ปฏิบัติงานด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 2 คน 2. นักวิชาการหรือผู้ปฏิบัติงานด้านรัฐศาสตร์ จำนวน 2 คน 3. นักการเมืองท้องถิ่นในจังหวัดลำปาง จำนวน 2 คน 4. ผู้นำชุมชน ผู้นำท้องที่ จำนวน 2 คน และ 5. ตัวแทนประชาชน จำนวน 2 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.1 การวิจัยเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาตามกรอบพุทธวิธีเสริมสร้างภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชนในตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ตรวจสอบความเที่ยงตรง และความถูกต้องของเนื้อหา ตลอดจนความชัดเจน และการใช้ภาษาที่เหมาะสมของข้อคำถามเพื่อหาค่าความเที่ยงตรงจากผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 คน โดยใช้เทคนิค IOC จากการคำนวณค่าและคัดเลือกข้อคำถามที่มีค่าดัชนีความสอดคล้องและหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) เครื่องมือการวิจัยได้ค่าของแบบสอบถาม เท่ากับ 0.976 แสดงให้เห็นว่าแบบสอบถามมีความเชื่อมั่นอยู่ในระดับสูงสามารถนำไปแจกกับกลุ่มตัวอย่างจริงได้

3.2 การวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเป็นการตั้งคำถามแบบปลายเปิด เพื่อสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 การวิจัยเชิงปริมาณ นำแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ไปเก็บข้อมูลกับประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งและอาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 377 คน

4.2 การวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 รูปหรือคน

5. การวิเคราะห์ข้อมูล และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

5.1 การวิจัยเชิงปริมาณ วิเคราะห์จากสถิติพรรณนา อธิบายลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างและพรรณนา ปัจจัยส่วนบุคคล สถิติที่ใช้ คือ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ และค่า

ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน สถิติอนุमान สำหรับทดสอบสมมติฐานเพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชนในตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล สถิติที่ใช้คือ การทดสอบค่าที (T-test) ในกรณีตัวแปรต้นสองกลุ่ม และการทดสอบค่าเอฟ (F-Test) ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ในกรณีตัวแปรต้นตั้งแต่สามกลุ่มขึ้นไป เมื่อพบว่ามีความแตกต่างจะทำการเปรียบเทียบรายคู่ด้วยวิธีผลต่างเป็นสำคัญน้อยที่สุด

5.2 การวิจัยเชิงคุณภาพ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาโดยการศึกษาภาคสนามด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และยืนยันผลการศึกษาเชิงปริมาณ

ผลการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชน ในตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

1.1 ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า เพศ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 41 - 50 ปี มีระดับการศึกษา ส่วนใหญ่อยู่ในระดับประถมศึกษา อาชีพ ส่วนใหญ่มีอาชีพมีอาชีพรับจ้างทั่วไป รายได้เฉลี่ยต่อเดือน ส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนอยู่ในช่วง 5,001 - 10,000 บาท

1.2 ระดับภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชนในตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อธิบายตามตารางดังนี้

ตารางที่ 1 ระดับภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชนในตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

ระดับภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชนในตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง	ระดับการปฏิบัติ		
	$\bar{X}$	S.D.	การแปรผล
1. ด้านการหลีกเลี่ยง	3.53	0.72	มาก
2. ด้านการปรองดอง	3.47	0.75	มาก
3. ด้านการประนีประนอม	3.62	0.70	มาก
4. ด้านการร่วมมือ	3.55	0.74	มาก
5. ด้านการบังคับ	3.55	0.74	มาก
ภาพรวมทั้ง 5 ด้าน	3.53	0.63	มาก

จากตารางที่ 1 พบว่าระดับภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชนในตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง โดยภาพรวมอยู่ใน

ระดับมาก ($\bar{X}=3.53$, $S.D.=0.63$) เมื่อจำแนกเป็นรายด้านพบว่า ความคิดเห็น มากที่สุด คือ ด้านการประนีประนอม รองลงมา คือ ด้านความร่วมมือ ด้านการบังคับ ด้านการหลีกเลี่ยง และด้านที่น้อยที่สุด คือด้านการปรองดองทุกด้านอยู่ในระดับมาก ตามลำดับ

2. เปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับพุทธวิธีเสริมสร้างภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชนในตำบลทุ่งผาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

2.1 ด้านเพศ ประชาชนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชน ในตำบลทุ่งผาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง โดยรวมไม่แตกต่างกันที่ระดับสำคัญทางสถิติ 0.05 จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

2.2 ด้านอายุ ประชาชนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชน ในตำบลทุ่งผาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง โดยรวมไม่แตกต่างกันที่ระดับสำคัญทางสถิติ 0.05 จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

2.3 ด้านระดับการศึกษา ประชาชนที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชน ในตำบลทุ่งผาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง โดยรวมแตกต่างกัน ดังนั้นจึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย

2.5 ด้านรายได้เฉลี่ยต่อเดือน ประชาชนที่มีอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชน ในตำบลทุ่งผาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง โดยรวมแตกต่างกัน ดังนั้นจึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย

3. พุทธวิธีเสริมสร้างภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชน ในตำบลทุ่งผาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง การนำหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับพฤติกรรมทางการเมืองจากผู้ให้ข้อมูลที่มีประสบการณ์ต่างกัน มีความเห็นต่อพฤติกรรมทางการเมืองของประชาชนในการใช้สิทธิเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในจังหวัดลำปาง แตกต่างกัน ผู้วิจัยสรุปได้ดังนี้

ด้านเมตตา คือ การปรารถนาดีและหวังดีต่อทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน ผู้นำชุมชนที่มีเมตตาจะสามารถใช้ความปรารถนาดีนี้ในการสร้างความเข้าใจและความไว้วางใจในชุมชนได้ ผู้นำที่มีเมตตาจะรับฟังความต้องการของทุกฝ่ายที่มีความขัดแย้งอย่างเปิดก้าน ผู้ใหญ่บ้านนำหลักเมตตามาใช้ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง จะช่วยสร้างความเข้าใจอันดีและเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน ทำให้เกิดความสงบสุขและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยหลักเมตตา เป็นวิธีการที่เหมาะสมที่สุดในการสร้างสรรค์สังคมที่น่าอยู่ เพราะจะช่วยให้ทุกฝ่ายได้รับการเคารพและเข้าใจซึ่งกันและกันด้วยความ

เมตตาและความเข้าใจความเมตตาของผู้ใหญ่บ้านเป็นเหมือนสายใยที่ผูกพันชาวบ้าน ทำให้ปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ได้รับการแก้ไขอย่างราบรื่นสงบสุขในที่สุด

ด้านกรุณา เป็นกุญแจสำคัญในการสร้างสรรค์สังคมที่น่าอยู่ การนำหลักความกรุณาไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง จะช่วยสร้างความสามัคคีและความปรองดองในชุมชน ความกรุณาของกำนันผู้ใหญ่บ้านในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง จะนำมาซึ่งความเข้าใจอันดีและความสัมพันธ์ที่แน่นในชุมชน ส่งผลให้เกิดสภาพแวดล้อมที่สงบสุข และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นสำหรับทุกคนการที่กำนันผู้ใหญ่บ้านนำหลักความกรุณาไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง จะช่วยสร้างความเข้าใจอันดีและเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีในชุมชน ทำให้เกิดความสงบสุขและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นการนำหลักความกรุณาไปใช้ในการไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้ง จะสร้างบรรยากาศแห่งความเข้าใจและความเคารพซึ่งกันและกันทำให้การแก้ไขปัญหาเป็นไปอย่างราบรื่นและยั่งยืน

ด้านเมตตา ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี มีความสุข หรือประสบความสำเร็จ ซึ่งเป็นคุณธรรมอันสูงส่งที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการเป็นผู้นำได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบทบาทของกำนันผู้ใหญ่บ้านที่ต้องดูแลและแก้ไขปัญหาให้กับคนในชุมชนภาวะผู้นำด้านความเมตตาของกำนันผู้ใหญ่บ้านมีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์สังคมที่อบอุ่นและเอื้อต่อการอยู่ร่วมกัน การส่งเสริมและพัฒนาภาวะผู้นำด้านความเมตตา จะเป็นการลงทุนระยะยาวที่คุ้มค่าและส่งผลดีต่อชุมชนตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง ในระยะยาว การส่งเสริมภาวะผู้นำด้านความเมตตาของกำนันผู้ใหญ่บ้านเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างสังคมตำบลทุ่งฝายให้เป็นชุมชนที่อบอุ่น เอื้ออาทร และอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข การลงทุนในการพัฒนาภาวะผู้นำด้านความเมตตาเป็นการลงทุนระยะยาวที่คุ้มค่าอย่างยิ่ง เพราะจะส่งผลดีต่อชุมชนตำบลทุ่งฝายในทุกมิติ ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และคุณภาพชีวิตของประชาชน

ด้านอุเบกขา ปัญญาที่นำไปสู่สันติสุขความขัดแย้งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ในทุกสังคม ไม่ว่าจะเป็นในครอบครัว ชุมชน หรือระดับประเทศ การจัดการความขัดแย้งอย่างเหมาะสมจึงเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความสงบสุขและความสามัคคีร่วมกัน ความอุเบกขา ซึ่งเป็นหนึ่งในพรหมวิหาร 4 นั้น ถือเป็นคุณธรรมที่สำคัญอย่างยิ่งในการจัดการความขัดแย้ง เพราะช่วยให้เราสามารถรับมือกับสถานการณ์ที่ยุ่งยากได้อย่างสงบเยือกเย็น และมองเห็นปัญหาอย่างรอบด้านความอดทนและความสามารถในการแก้ไขปัญหาด้วยใจเย็นของกำนันผู้ใหญ่บ้าน ทำให้ตำบลทุ่งฝายเป็นชุมชนที่สามารถผ่านพ้นอุปสรรคและความขัดแย้งไปได้ด้วยดีนอกจากจะมีอุเบกขาแล้ว กำนันผู้ใหญ่บ้านยังมีบทบาทอื่น ๆ อีก เช่น เป็นผู้สร้างแรงบันดาลใจ เป็นผู้ให้คำปรึกษา หรือเป็นผู้ดูแลความเป็นอยู่ของชาวบ้าน

อภิปรายผลการวิจัย

1. ระดับภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชนในตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.53$, $S.D.=0.63$) สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาวิเศษ กนตธมโม (2561) เรื่อง บทบาทผู้นำฝ่ายปกครองในการจัดการปัญหาความขัดแย้งในชุมชน อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อจำแนกเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน คือ ด้านการ ด้านการปรองดอง ด้านการร่วมมือ ด้านการประนีประนอม และด้านการบังคับตามลำดับ ด้านการหลีกเลี่ยงเป็นการแก้ไขปัญหาที่ไม่สามารถทำให้ปัญหาความขัดแย้งได้รับการแก้ไขให้หมดสิ้นไปอย่างถาวรการหลีกเลี่ยงปัญหาเป็นเพียงทางออกชั่วคราว ด้านการปรองดองการปรองดอง เป็นวิธีแก้ปัญหาด้วยการให้คู่กรณีฝ่ายหนึ่งยอมตามความต้องการของ คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่ง ด้านการประนีประนอม คือ วิธีการแก้ไขปัญหาที่ทั้งสองฝ่ายต่างยอมรับและยินยอมที่จะปรับเปลี่ยนท่าทีหรือความต้องการของตนเองบางส่วน สอดคล้องกับงานวิจัยของพระวัชร ส่วโร (2561) ที่พบว่า การประนีประนอม พบว่ามีระดับการปฏิบัติอยู่ในระดับ มากที่สุด เช่น การพบปะ พูดคุย อภิปรายกับกลุ่มต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาคความขัดแย้งโดยพิจารณาร่วมกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยเปิดเผยแลกเปลี่ยนข้อมูล และลดความรุนแรงจากปัญหา ด้านการร่วมมือ เป็นวิธีการแก้ไขปัญหาที่สร้างสรรค์และยั่งยืนที่สุด

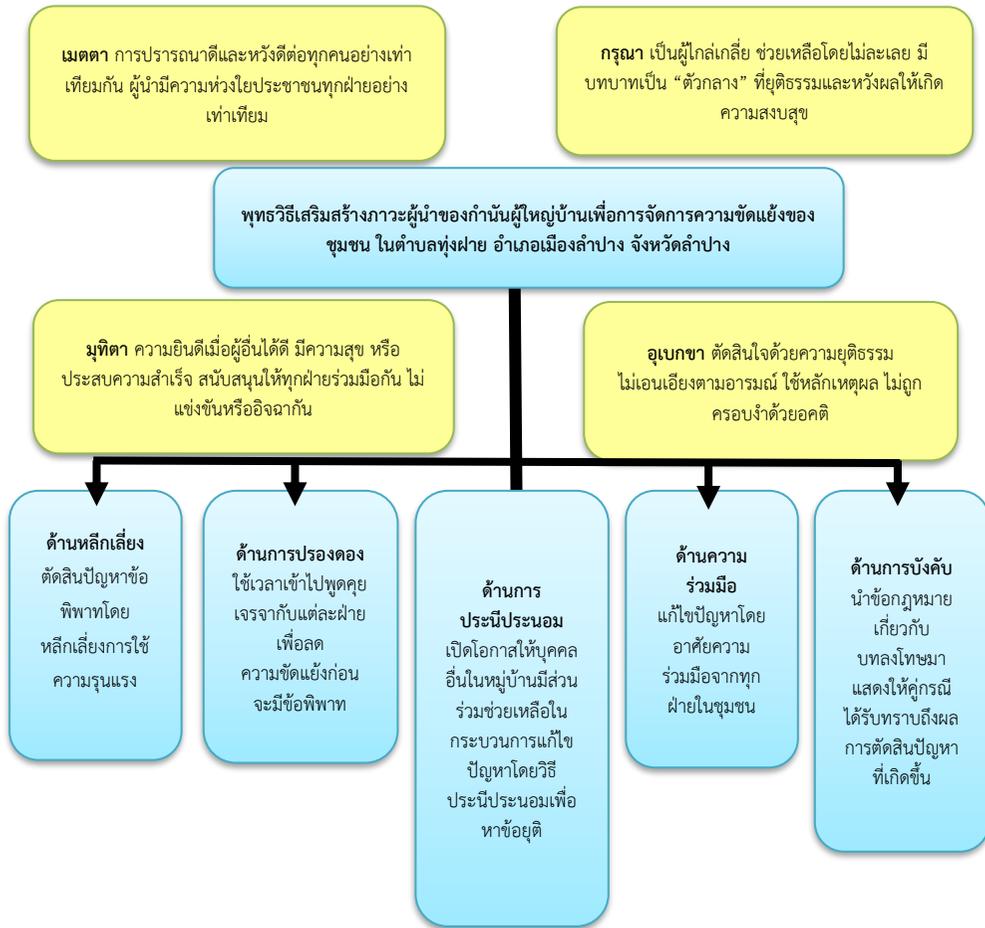
2. เปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับพุทธวิธีเสริมสร้างภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชนในตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า ด้านเพศ ประชาชนที่มีเพศต่างกัน และ ด้านอายุ ที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นโดยรวมไม่แตกต่างกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาอินทร์วงศ์ วงศ์ไชยคำ และคณะ (2567) เรื่องพุทธวิธีการส่งเสริมความปรองดองสมานฉันท์ในองค์กรของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง พบว่าบุคลากรที่มีเพศ อายุ และอายุราชการ มีความเห็นต่อการส่งเสริมความปรองดองสมานฉันท์ในองค์กรของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่แตกต่างกัน ในด้านระดับการศึกษา ประชาชนที่มีระดับการศึกษาต่างกัน ด้านอาชีพ ประชาชนที่มีอาชีพต่างกัน และด้านรายได้เฉลี่ยต่อเดือน ประชาชนที่มีรายได้แตกต่างกัน มีระดับความคิดเห็นแตกต่างกัน

3. พุทธวิธีเสริมสร้างภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชน ในตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ด้วยหลักพรหมวิหาร 4 ประกอบด้วย เมตตา ผู้นำมีความห่วงใยประชาชนทุกฝ่ายอย่างเท่าเทียม รับฟังความคิดเห็นด้วยใจเป็นกลาง ไม่เลือกปฏิบัติ ส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจและสามัคคีในชุมชน

สอดคล้องกับงานวิจัยของไพศาล นพรัตน์ และคณะ (2566) เรื่อง ภาวะผู้นำทางการเมืองของผู้บริหารท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนในเทศบาลตำบลแม่แตง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ผู้นำท้องถิ่นมีความรัก ปราบปรามดี มีน้ำใจต่อผู้อื่นเสมอ ผู้นำท้องถิ่นมีจิตใจอ่อนโยนเป็นมิตรต่อทุกคน มีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นด้วยความรัก ความเมตตา ไม่ดูหมิ่นหรือก้าวร้าว ไม่เบียดเบียน รังแก เอาไรต์เอาเปรียบต่อผู้อื่น และตระหนักถึงความทุกข์ของผู้อื่น เมื่อประสบปัญหา กรุณา เมื่อมีผู้เดือดร้อนจากความขัดแย้ง ผู้นำจะเป็นผู้ไกล่เกลี่ยช่วยเหลือโดยไม่ละเลย มีบทบาทเป็นตัวกลางที่ยุติธรรมและหวังผลให้เกิดความสงบสุข มุทิตา ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี มีความสุข หรือประสบความสำเร็จ สนับสนุนให้ทุกฝ่ายร่วมมือกัน ไม่แข่งขันหรืออิจฉากัน ส่งเสริมให้แต่ละกลุ่มเห็นความสำเร็จของกันและกันเป็นเรื่องน่ายินดี อุเบกขา ผู้นำต้องตัดสินใจด้วยความยุติธรรม ไม่เอนเอียงตามอารมณ์ ใช้หลักเหตุผล ไม่ถูกครอบงำด้วยอคติ สอดคล้องกับงานวิจัยของพระนุกูล อธิวิโร (2567) เรื่อง ภาวะผู้นำของผู้ปกครองท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนตำบลหาดกรวด อำเภอเมืองอุดรดิตต์ จังหวัดอุดรดิตต์ พบว่า ผู้นำควรให้กำลังใจ เห็นอกเห็นใจ ช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ส่งเสริมและพัฒนาบุคคลในทีมให้มีความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ เน้นการมีส่วนร่วม ไม่ลำเอียง มีความเป็นธรรม มีใจเป็นกลาง ไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แสดงออกถึงความรัก ความหวังดีต่อทุกคน การใช้ พรหมวิหาร 4 เป็นพื้นฐานในการสร้างภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านในตำบลทุ่งฝ่าย ช่วยให้การจัดการความขัดแย้งในชุมชนเป็นไปด้วยความสงบ สร้างความเชื่อมั่น ความไว้วางใจ และความร่วมมือระหว่างประชาชนและผู้นำอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับงานวิจัยของวันชัย เมธาอภิรักษ์ (2566) เรื่อง วิธีการแก้ไขความขัดแย้งในสังคมไทย ปัจจุบันตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่า การแก้ไขความขัดแย้งทะเลาะวิวาทในสังคมไทยควรใช้พรหมวิหาร 4 คือ เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาดี กรุณา ความสงสารให้ความช่วยเหลือ มุทิตา ความชื่นชมยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นประสบความสำเร็จ อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง

องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการศึกษาเรื่อง พุทธวิธีเสริมสร้างภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชนในตำบลทุ่งฝ่าย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ผู้วิจัยพบผลการศึกษาและได้สังเคราะห์เป็นภาพดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

จากภาพที่ 1 พบว่าพุทธวิธีเสริมสร้างภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อการจัดการความขัดแย้งของชุมชน ในตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ดังนี้

ด้านการหลีกเลี่ยง ด้านหลีกเลี่ยง ตัดสินปัญหาข้อพิพาทโดยหลีกเลี่ยงการใช้ความรุนแรง หากสถานการณ์มีความเสี่ยงต่อความรุนแรง การหลีกเลี่ยงอาจเป็นทางเลือกที่เหมาะสมเพื่อความปลอดภัยของทุกฝ่าย

ด้านการปรองดอง การปรองดองเป็นแนวทางที่มุ่งลดความตึงเครียดและสร้างความเข้าใจระหว่างคู่ขัดแย้ง โดยผู้นำท้องถิ่นจะเข้าไปพูดคุย เสรจจา และรับฟังแต่ละฝ่ายอย่างเป็นกลาง ก่อนที่ข้อพิพาทจะรุนแรงขึ้น เพื่อป้องกันการแตกแยกและส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีในชุมชน

ด้านการประนีประนอม การประนีประนอมเป็นแนวทางที่เปิดโอกาสให้บุคคลอื่นในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยไกล่เกลี่ย เพื่อหาทางออกที่เป็นธรรมและยอมรับได้ทั้งสองฝ่าย โดยผู้นำห้องที่จะเน้นการเจรจาและหาข้อยุติร่วมกัน เพื่อลดความขัดแย้งอย่างสันติ

ด้านการร่วมมือ การแก้ไขปัญหาดด้วยความร่วมมือ เป็นแนวทางที่เน้นการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในชุมชน เพื่อระดมความคิดเห็น ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา และหาทางออกที่เป็นประโยชน์ร่วมกัน ส่งเสริมความสามัคคีและความยั่งยืนในการแก้ไขความขัดแย้ง

ด้านการบังคับ การบังคับเป็นแนวทางที่ผู้นำห้องที่ใช้อำนาจตามกฎหมายนำบทลงโทษหรือข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องมาแสดงให้คู่กรณีรับทราบ เพื่อให้ยอมรับผลการตัดสินและยุติข้อพิพาท โดยมุ่งรักษาความสงบเรียบร้อยและความเป็นธรรมในชุมชน

ด้านการเมตตา เมตตา คือ ความปรารถนาดีและหวังดีต่อผู้อื่นอย่างจริงใจ ผู้นำห้องที่มีเมตตาแสดงออกด้วยความหวังดีต่อประชาชนทุกฝ่ายอย่างเท่าเทียม ไม่ลำเอียง มีใจเป็นกลาง รับฟังความคิดเห็นของทุกคน และมุ่งสร้างความสงบสุขให้กับชุมชนโดยไม่เลือกปฏิบัติ

ด้านการกรุณา กรุณา คือ ความเต็มใจในการช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความจริงใจ โดยผู้นำห้องที่มีบทบาทเป็นผู้ไกล่เกลี่ยที่ยุติธรรม ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการประสานความขัดแย้งอย่างไม่ละเลยหรือเพิกเฉย มีเป้าหมายเพื่อให้ทุกฝ่ายได้รับความเป็นธรรมและนำไปสู่ความสงบสุขของชุมชน

ด้านการมูทิตา มูทิตา คือ ความยินดีเมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จหรือมีความสุข ผู้นำห้องที่จะส่งเสริมและสนับสนุนให้ทุกฝ่ายร่วมมือกันอย่างเปิดใจ โดยไม่สร้างการแข่งขันหรือความอิจฉาริษยา เพื่อเสริมสร้างความสามัคคีและความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน

ด้านการอุเบกขา อุเบกขา คือ การตัดสินใจด้วยความยุติธรรม มีความเป็นกลาง ไม่เอนเอียงตามอารมณ์หรือความรู้สึก ใช้หลักเหตุผลและข้อเท็จจริงในการพิจารณา ไม่ถูกครอบงำด้วยอคติหรือความลำเอียง เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและความเชื่อมั่นในชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. กำหนดผู้ใหญ่บ้าน ควรเป็นผู้นำในการสร้างช่องทางการสื่อสารที่เปิดกว้างและเข้าถึงได้ง่ายสำหรับทุกกลุ่มในชุมชน
2. กำหนดผู้ใหญ่บ้านในตำบลทุกฝ่าย ควรมีการสร้างพื้นที่กลางสำหรับการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและหาทางออกร่วมกัน

3. กำหนดผู้ใหญ่บ้านในตำบลทุ่งผาย ควรสร้างความตระหนักรู้และความเข้าใจในกระบวนการปรองดองและการไกล่เกลี่ยในชุมชน เพื่อให้ประชาชนเห็นความสำคัญและประโยชน์ของการใช้กระบวนการเหล่านี้

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. จัดตั้งคณะกรรมการที่ประกอบด้วยตัวแทนจากกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา ตัวแทนกลุ่มอาชีพ และตัวแทนเยาวชน

2. ควรมีการจัดเวทีเสวนาชุมชนเป็นประจำ เพื่อให้ประชาชนจากกลุ่มต่าง ๆ ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันและสนับสนุนการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและกีฬาที่ส่งเสริมความสามัคคีในชุมชน

3. ควรมีจัดอบรมให้ความรู้และทักษะการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทแก่คณะกรรมการและอาสาสมัคร ตลอดจนมีการจัดตั้งศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเคลื่อนที่เพื่อให้บริการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในพื้นที่ต่าง ๆ ของตำบล

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาถึงปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมืองที่ส่งผลต่อการเกิดความขัดแย้ง ในแต่ละชุมชน

2. ควรศึกษาการเปรียบเทียบกับพื้นที่อื่น ๆ ที่มีลักษณะความขัดแย้งคล้ายคลึงกัน เพื่อเรียนรู้บทเรียนและแนวปฏิบัติที่ดี ในแต่ละชุมชน

3. ควรศึกษาหลักพุทธธรรมอื่นที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อสนับสนุนการบริหารงานของภาวะผู้นำใหญ่บ้าน ในแต่ละชุมชน

เอกสารอ้างอิง

กิตติทัศน์ ผกาทอง. (2551). *ภาวะผู้นำตามแนวพุทธ*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2546). *พระพุทธศาสนากับสังคมและการเมืองของไทย*. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ แกรมมี่.
พระนุกูล อธิวโร. (2567). ภาวะผู้นำของผู้ปกครองท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนตำบลหาดกรวด อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์. *วารสารวิจัยและวิชาการบูรพา*, 2(4), 1-14.
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). *ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคนพัฒนาประเทศ*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

- พระมหาวิเศษ กนตธมโม. (2561). *บทบาทผู้นำฝ่ายปกครองในการจัดการปัญหาความขัดแย้งในชุมชน อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี* (สารนิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาอินทร์วงศ์ วงศ์ไชยคำ และคณะ. (2568). *พุทธวิธีการส่งเสริมความปรองดองสมานฉันท์ในองค์กรของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง*. *วารสารปัญญา*, 32(1), 94-107.
- พระวัชระ ส่วโร. (2561). *กลยุทธ์การบริหารความขัดแย้งตามหลักพุทธบริหารการศึกษาสำหรับ สถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา (ดุสิตนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา)*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ไพศาล นพรัตน์ และคณะ. (2566). *ภาวะผู้นำทางการเมืองของผู้บริหารท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนในเทศบาลตำบลแม่แตง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่*. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ มจร วิทยาเขตแพร่*, 9(1), 1-14.
- วันชัย เมธาอภินันท์. (2566). *วิธีการแก้ไขความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบันตามแนวพระพุทธศาสนา*. *Journal of Applied Education*, 1(1), 55-78.
- Yamane, T. (1973). *Statistic: An Introductory Analysis* (3rd ed.). New York: Harper and Row.